

АНТИНОМІЇ РЕЛІГІЙНОГО І НАЦІОНАЛЬНОГО В СОЦІАЛЬНО-БОГОСЛОВСЬКІЙ ПОЗИЦІЇ УКРАЇНСЬКОГО ЄВАНГЕЛЬСЬКОГО ПРОТЕСТАНТИЗМУ

Релігійні і національні чинники суспільного життя України підсилюють свій вплив на ідентифікацію особи, соціальних груп, українського народу як цілого. Релігійне та національне утворюють між собою все нові, незвичні комбінації, доводячи, що їх синергійний соціальний потенціал ще не вичерпано і навіть не засвоєно. Попри всі спроби гармонізувати означені чинники, налагодити співпрацю держави і церкви, створити єдину помісну церкву, розіграти нову «симфонію», можна казати про внутрішній антиномізм релігійного і національного. Часом, коли йдеться про євроінтеграційні прагнення та сучасну геополітику, антиномії релігійного і національного набуваються форми конфлікту універсального, глобального та локального, традиційного.

Глобалізм є тим словом, а за словом — феномени та концепти, що поєднує в собі суспільно-політичні та духовно-культурні аспекти життя сучасного суспільства, але поєднує в такий спосіб, що між ними залишається невизначеність, навіть конфліктність.

Важливим аспектом глобалізації є також протиріччя індивідуальної свободи та суспільної ефективності. Відрив міжнародного господарства від національної держави призводить до напруження між інструментальною раціональністю та культурною ідентичністю, політичною ідеєю та внутрішнім світом людини. Фройд повторював за Гіппократом та Гумбольдтом, що скіфи та інші варвари мають етнічний тип, але не знають особистості. Множинність індивідуальних та групових ідентичностей сьогодні вступає в конфлікт з ідентичністю глобальною.

Як зазначають сучасні дослідники, у новій парадигмі, чи новій пізнавальній моделі, під сумнів ставиться стабільність, піддаються

рефлексії всі форми упорядкування, зокрема і форми самоопису [5]. Тому антиномізм і конфліктність є симптоматичними.

Протиріччя релігійного і національного стали предметом сучасних комплексних досліджень. Вітчизняні автори приділяють пильну увагу процесам інституалізації євангельського протестантизму в українському суспільстві, пов'язуючи їх з усвідомленням національної самобутності і вказуючи на проблемні питання, зокрема, коли прозахідні орієнтації призводять до розриву з національною духовною традицією і перешкоджають інкультурації протестантизму [14, 246]. Загальною тенденцією є підкреслювання релігійно-духовного аспекту конструкту національної ідеї і синкретичності української духовності, коли всі традиційні конфесії можуть стати учасниками розбудови нації, національної державності та культури [6,75].

Для більшості релігієзнавців та представників конфесій характерне намагання вписати євангельський протестантизм в національний культурно-історичний контекст, що призводить до нівелювання притаманних конфесії особливостей. Відтак стає актуальним питання про реальне співвідношення релігійного й національного в соціально-богословській позиції євангельських протестантів та про соціокультурний і соціально-політичний потенціал протестантських конфесій.

Ернст Трьольч звертає увагу на специфічне поєднання національного та релігійного факторів, що багато чого пояснює у німецькій Реформації: «Різниця в характері народів розповсюджується навіть на релігію: лідер німецького протестантизму Лютер відрізняється безпосередністю, народністю і самобутньою душевною силою тверезого в своїй логіці і в дотриманні моральних законів» [13, 541]. За Трьольчем, німці — трудівники ідеї і мислителі праці, а перше місце у німецькому характері займає релігійна риса німецького характеру; німецьке бюргерство пізнього середньовіччя уперше повністю здійснило християнство в можливих межах, з нього вийшла Реформація, яка обумовила долю сучасної Європи.

Аналогії між ситуацією в німецьких князівствах XVI ст. і сучасною Україною, можливо, й не достатньо виправдані, але здатність протестантизму до творчого синтезу з національним рухом, становленням єдиної нації і національної культури постає типовою ознакою конфесії і її значущим соціально-інтегративним потенціалом.

Сучасні дослідники веберівської концепції, розуміючи протестантський етос як регулятор усього життєвого типу мислення і діяльності індивіду, доходять висновку, що засвоєння утилітарних ідей на цій оригінальній культурно-психологічній основі набуває певного універсального забарвлення, але саме в цьому й полягає обмеженість даної ідеально-типової моделі. Історичний досвід показує, що успішний розвиток капіталізму в неєвропейських країнах

відбувається не шляхом запозичення норм протестантської етики, а на основі відповідних цінностей власної культури [10, 33-43]. Отже, протестантизм є відкритим до перманентної контекстуалізації та національних модифікацій.

Протестантизм в Україні розвинувся в несприятливих умовах в самостійний і значущий феномен суспільно-релігійного життя саме тому, що в ньому дивним чином поєдналися традиційні народні прагнення, соціальні і духовні запити, релігійні пошуки, вплив західної культури, діалог релігійних культур, рецепція європейського протестантизму.

Український євангельський протестантизм формувався в умовах відсутності національної держави і не був безпосередньо пов'язаний з національно-визвольним рухом. За оцінкою М. Грушевського, через «ненаціональний характер» євангельського руху, «московство» відривало євангельську церкву від суспільства [3]. А М. Драгоманов згадував про перекладацьку діяльність протестантів-баптистів («від котрих тепер пішла українська «штунда») і дивувався, чому в Україні Біблія поширюється не на живій народній мові, а на російській синодальній [4, 436-512].

Але революція 1917 року і процеси національного державотворення знайшли відгук в протестантській спільноті. У жовтні 1918 року в Києві проходив перший з'їзд баптистів України, а 1921 року був створений Всеукраїнський союз баптистів. Щоправда, вже через рік він став частиною Всеросійського союзу. Пізніші спроби відновити автономію (на з'їзді 1925 року) мали лише тимчасовий успіх, бо автономія була дуже вже умовна, а незабаром (1929) і український, і всеросійський союзи припинили своє існування. Лише 1990 року був створений Союз євангельських християн-баптистів України.

Український та українсько-польський союзи християн віри євангельської, відповідно до ситуації, формувались саме як українські союзи. Більш аполітичні християни віри євангельської теж ідентифікували себе як українські церкви, видавали власну періодику, започаткували систему духовної освіти, ставили питання про богослужіння українською мовою вже на з'їздах 20-х рр. Сучасні лідери українського євангельського руху — Я. Духонченко, В. Глуховський, М. Паночко, Г. Комендант, В. Матвійв — доклали багато зусиль, щоб українська мова стала мовою церковних богослужінь, а український переклад Біблії замінив собою Синодальний переклад.

Сучасний протестантизм в Україні поділяється на український євангельський протестантизм і пострадянський протестантизм. І ці розподіли не співпадають з політичними та історичними кордонами.

Об'єднують та роз'єднують перш за все духовно-культурні критерії. Щось поєднує опального православного російського богослова ігумена Веніаміна (Новіка) з християнською демократією і робить її апологетом. Щось поєднує московського вченого Євгена Рашковсь-

кого та киянина Костянтина Сігова, утворюючи християнську екуменічну спільноту на основі європейської духовної традиції. Але щось роз'єднує українських та російських протестантів, які нещодавно знаходились в одному союзі і не уявляли можливість розбудови національних релігійних традицій.

Національне питання роз'єднує українських протестантів на європейський та євразійський табори. 5 квітня Валерій Антонюк, виконавчий секретар ВСО ЄХБ, на власний ризик підписує спільну Заяву Наради представників християнських конфесій України щодо розпуску президентом Верховної Ради і дострокових виборів. А керівник ВСО ЄХБ, який на той час знаходився в Донецьку, відмежується від цього. Здається, що два керівники перебували не тільки в різних географічних просторах, а перш за все в різних духовно-культурних вимірах. Якщо бути послідовним, можна в такий спосіб довести, що Київ і Донецьк — це навіть не топоси, у котрих перебувають, а хронотопи, які носять із собою.

На фоні інституційної кризи релігії і розпаду пострадянських релігійних структур в сучасному протестантизмі виникають альтернативні форми організації. Українська євангельська спільнота об'єднує вірних по всьому світі, утворюючи не стільки національну церкву, скільки певний релігійний тип. Як заявляють православні сектознавці, «українські баптисти у Валенсії спокушають православних росіян».

Нову мапу релігійного життя України буде визначати фундаментальне подвійне протиріччя глобалізованої релігії і національної держави, і навпаки, національної релігійності і глобальної політичної системи.

У випадку євангельського протестантизму це протиріччя набуває такого вигляду: євангельський інтернаціоналізм (європейська культура) і національна держава (православна культура). Є і те, що не співпадає з європейською парадигмою Реформації, її культурною та богословською традицією, що визначає зміст «українськості», робить євангельський протестантизм в Україні євангельським українським протестантизмом.

Лідери української євангельської громади відзначають національний характер і європейські орієнтири ідентифікації: якщо апостол Павло був з погляду релігійного — християнин, з погляду національного — єврей, а з погляду громадянського — римлянин, то комплексна ідентичність українських протестантів складається за формулою: євангельський християнин-українець-європеець [8, 208-217]. Тим самим долаються стереотипи, що протестантизм має західне походження і євангельські віруючі не можуть бути вірними патріотами своєї країни [7, 26-27].

Вітчизняні протестантські автори визнають нагальність проблеми самоусвідомлення вітчизняними євангельськими віруючими себе

як частини української нації та їхнього ставлення до національного питання, пов'язуючи її з осмисленням національної самобутності і протистоянням вестернізації.

Разом з тим аналітики релігійної свободи звертають увагу на негативні впливи націоналізму на релігійні процеси: націоналізм стає все більше релігійним; приналежність релігії більшості є ознакою лояльності державі і національній культурі й, навпаки, вибір іншої релігії призводить до маргіналізації.

У ХХ ст. євангельські віруючі в тоталітарних країнах знов пригадали про «відсутність батьківщини у церкви в цьому світі» [1, 16], а в демократичних про гріх націоналізму [9,140].

Євангельські віруючі завжди і всюди знаходяться в меншості. Прозелітизм, американізм, аполітичність, фундаменталізм — це лише головні обвинувачення їх з довгого списку. У той час як євангельська спільнота поширюється, а історичні церкви перебувають у кризі, не важко уявити можливий союз між історичними церквами і плану дискримінацію протестантів [2].

Слід пригадати, що на початку своєї історії Церква могла б уникнути переслідувань від римської влади, якщо б погодилась вважати себе *cultus privatus*, тобто однією з багатьох релігій, однак credo «Ісус є Господь» мало в собі настільки вселенські амбіції, що зіткнення з імперським *cultus publicus* було неминучим [11, 25].

Християнська Церква — вселенська за своєю сутністю, але також і помісна в своєму конкретно-історичному, локально-культурному модусі існування. Помісність церкви в євангельському розумінні — це не єдність в одній національній структурі, а одиничність як приналежність Христу і незалежність громади від ієрархів. Як визнавали перші євангельські віруючі, «баптисти не визнають національних церков: в одній країні не може бути однієї церкви, об'єднаної під управлінням однієї особи чи колегії. Так ми бачимо в Новому Заповіті, що є церкви галатійські, а не церква, церкви у Македонії і т.і.» [12, 70-71].

Національна свідомість та громадянська відповідальність євангельських протестантів переважно реалізується не на рівні національних церков та великих інституцій, а на рівні «малих груп», конкретної соціально значущої дії, практичної віри. Євангельські церкви мають величезний історичний досвід «буття на маргінесі» і в опозиції владі, тому залишаються на критичній дистанції до національно-політичних процесів і не пов'язують своє соціальне служіння з можливими соціальними та політичними «бонусами».

Можна сформулювати наступні тези щодо подальшої взаємодії національних та релігійних чинників в процесі соціально-богословської ідентифікації українського євангельського протестантизму.

За доби глобалізації актуалізується тема культурних, канонічних, ідентифікаційних кордонів, але нові спільноти утворюю-

ються і поверх кордонів, так український євангельський протестантизм стає новим феноменом релігійного життя країни, але разом з тим має і глибинний національно-історичний субстрат.

Національність, історія, мова, звичаї, толерантність, патріотизм, добродійність стають найважчими чинниками серед інших соціальних та культурних складових комплексної ідентичності українського євангельського протестантизму.

Відкриття локальних та глобальних, національних та вселенських вимірів існування церкви в суспільстві, гармонізація релігійного і національного в євангельському протестантизмі залишається нагальним питанням ідентичності, візії та стратегії розвитку.

Використані джерела

1. Барт К. Оправдание и право. — М., 2006.
2. Грац Д. Современный мир и религиозная свобода // <http://www.uars.org.ua/artiklephp?Id=306>
3. Грушевський М. Духовна Україна. — К., 1994.
4. Драгоманов М. Чудацькі думки про українську національну справу // Драгоманов М.П. Вибране. — К., 1991.
5. Заковоротная М.В. Идентичность человека. — Ростов-на-Дону, 1999.
6. Козловський І.А. Національна ідея та проблема релігійної духовності // Актуальні проблеми соціально значущої діяльності церков і релігійних організацій в Україні. — К., 2004.
7. Коффи Д. Я хочу жить в христианской Европе // Свет Евангелия. — 2007. — №1.
8. Матвіїв В. Національна свідомість апостола Павла // Матвіїв В. Пастор — людина Божа. — К., 2006.
9. Митте Т.Л. Национализм // Диспут. — 1992. — №1.
10. Мнацакян В. Место протестантской этики в концепции капитализма М. Вебера // Социолог. исследования. — 1998. — №7.
11. Ньюбигин Л. Раскрытие тайны. Введение в теологию миссии. — М., 2006.
12. Павлов В.Г. Правда о баптизме // Павлов В.Г. Баптисты и государство. — М., 2004.
13. Трёлъч Э. Метафизический и религиозный дух немецкой культуры // Культурология. XX век. Антология. — М., 1995.
14. Яроцький П.Л., Решетніков Ю.Є. Інституалізація протестантизму як вихід у світ // Християнство доби постмодерну. Наук. збірник. — К., 2005.